

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:001.891:091.31"16"

DOI: 10.15407/rksu.24.169

*Тетяна Андріївна Добрянська,
науковий співробітник
відділу кодикології та кодикографії
Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0002-7162-430X
e-mail: Dobrianska_T@ukr.net*

ТИТУЛЬНІ АРКУШІ КОДЕКСІВ XVII СТ. З КОЛЕКЦІЇ РУКОПИСНИХ КНИГ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Мета роботи. Уточнення, з використанням сучасного наукового інструментарію, часу написання українських писемних джерел XVII ст. з колекції рукописних книг Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначення специфічних особливостей української рукописної книги XVII ст. з вихідними даними для подальшого детального кодикологічного описування та атрибуції. **Методологія дослідження** базується на джерелознавчому аналізі, який передбачає вивчення вихідних даних рукописних книг XVII ст. Для виділення кодексів українського походження застосовано методику атрибуції рукописних пам'яток, що дозволило визначити рукописи українського походження за назвою, місцем створення, що зазначаються на титульних аркушах. Використання методу філігранологічного аналізу сприяло уточненню датування рукописів. **Наукова новизна роботи** полягає як у постановці питання, так і у вирішенні завдань дослідження, проблематика якого до цього часу не стала предметом спеціального комплексного дослідження. Усебічне вивчення української рукописної книги XVII ст. дозволило окреслити фундаментальну картину культурно-історичного розвитку та побутування кодексів обраної колекції. **Висновки.** Запропоновані для дослідження рукописні книги XVII ст. складають важливий джерелознавчий матеріал для фахівців. Завдяки атрибуції, кодикологічному аналізу та порівнянню титульних аркушів рукописних книг XVII ст. українського походження ми звернули увагу на ряд кодексів з колекції рукописних книг XVII ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначено кодекси, що мають іконостасний, архітектурний та шрифтовий титульні аркуші. Дослідження титульних аркушів рукописних книг XVII ст. є актуальним на сьогодні, а запропонована тематика має перспективи для подальших досліджень.

Ключові слова: рукописна книга XVII ст., титульний аркуш, філігранологічний аналіз, датування.

Актуальність теми дослідження. Вивчення української кириличної рукописної книги XVII ст., яка посідає значне місце в історико-культурному розвитку, є важливим завданням історичної науки. Запорукою неупередженого дослідження її ролі в освітніх та духовних процесах є атрибуція та описування РК, тобто встановлення назви, автора та переписувачів, дати написання творів та списків, локалізації тощо. Усе це визначається завдяки історико-кодикологічному вивченню рукописно-книжкової культури та кваліфікованому науковому описуванню рукописної книги як артефакту.

Мета дослідження. Встановлення на сучасних наукових засадах часу створення українських писемних джерел XVII ст. із колекції рукописних книг ІР НБУВ. Визначення специфічних особливостей української РК XVII ст. із вихідними даними для подальшого ґрунтового кодикологічного описування та атрибуції.

Наукова новизна. Комплексне вивчення української рукописної книги XVII ст. дало можливість окреслити ґрунтовну картину культурно-історичного розвитку та побутування кодексів обраного періоду. Адже, як влучно зауважив І. Огієнко, XVII ст. було золотим віком нашого письменства та нашої культури [1, с. 25]. Під час дослідження кирилических рукописних книг зазначеного періоду, які зберігаються в ІР НБУВ, нами було звернуто увагу на доволі рідкісне явище, притаманне українській рукописній книжності XVII ст., – титульні аркуші. Доповнення рукописних книг титульними аркушами є доволі поширеною тенденцією, своєрідним «нововведенням» для рукописних книг цього часу. Вперше титульний аркуш зустрічається на теренах України у виданні Івана Федорова «Читанка» 1578 р. Для порівняння, в українських рукописних книгах титульний аркуш набув значного поширення від XVII ст., а в рукописах російського походження титул як частина їхнього художнього оздоблення поширився лише на початку XVIII ст. [2, с. 190].

Аналіз досліджень і публікацій. Одним із значимих напрямів науки про кодекси, який потребує особливої уваги, є вивчення титульних аркушів рукописних пам'яток XVII ст. як важливої джерелознавчої складової кодикологічного, мистецтвознавчого дослідження тощо. Попри це варто вказати на недостатність розкриття даної теми фахівцями, адже основна увага приділялася, переважно, вивченню титульних аркушів стародрукованих книг. Лише в деяких працях П. М. Жолтовського [3], Я. П. Запасака [4] побіжно згадуються титульні аркуші рукописних книг, але в контексті комплексного дослідження художнього оздоблення української рукописної книги XVII ст. Детально результати студювання титульних аркушів стародрукованих книг висвітлено у працях Д. Степовика [5], М. Макаренка [6]; типології та художнім особливостям титульних аркушів українських кирилических видань XVII ст. присвячено працю Г. Юхимця [7]. Зазначимо, що основна увага дослідників була прикута до мистецтвознавчого аналізу особливостей титульних аркушів. В основу нашого дослідження покладено типологію титульних аркушів, розроблену Д. Степовиком [5, с. 245]. За цією типологією титульний аркуш заповнюється за зразком стародрукованого, з усіма вихідни-

ми даними, де зазначаються дата написання, місце та подекуди навіть вказуються переписувач та замовник. Тому можемо констатувати, що вивчення титульних аркушів кириличних рукописних книг XVII ст. є перспективним напрямом дослідження, на що вказано в одній із наших робіт, де акцентовано увагу на кодикологічному аспекті вивчення титульних аркушів рукописних книг XVII ст. [8].

Виклад основного матеріалу. Під час науково-дослідницької роботи нами були опрацьовані кодекси із фондів ІР НБУВ. У даних студіях звернуто увагу на кириличні рукописні книги XVII ст. українського походження з колекції рукописних книг (фонд 30), яка зберігається в ІР НБУВ. Дані кодекси залишаються ще малодослідженими та, відповідно, неатрибутованими, тому актуальним є їхнє введення до науково-інформаційного простору. У фондовому описі будь-які посилення на філігранологічні довідники відсутні, тому для уточнення датування кириличних кодексів нами використано такі альбоми філіграней: І. Каманін, О. Вітвіцька [9], Т. Діанової та Л. Костюхіна (Дианова 1980) [10], Е. Лауцявічюс (Лауцявичюс) [11], Ностіц (Nostitz) [12], Хівуд (Heawood) [13].

До наукового пошуку залучалися богослужбові та світські кириличні рукописні книги, в результаті чого було віднайдено ряд кодексів, які мають вихідні дані, що зазначені на титульних аркушах. Робота з виявлення, атрибуції та описування кодексів із вихідними даними, що містяться на титульних аркушах, є тривалою та копіткою. Тому звернемо увагу на групу рукописів, які становлять вагомий джерелознавчий масив та яскраво висвітлюють дану проблематику.

№ 50. Пом'яник Луцької братської церкви. 1677 р. 2°, 111 арк. Стан збереженості пам'ятки незадовільний, рукопис потребує реставрації.

Як видно з вихідних даних, поминальні записи було розпочато в 1618 р. У пом'янику вказано реєстр родів, а також перелік імен померлих родичів луцьких братчиків, осіб духовного стану, міщан та ін.

В оздобленні кодексу використано темно-коричневе чорнило та кіновар. Кожне наступне поминання роду відкривається півуставним кіноварним заголовком. Титульний аркуш із вихідними даними оздоблено значно скромніше, ніж у попередніх кодексах. Текст із вихідними даними прикрашає віньетка з рослинним орнаментом, увесь текст вихідних даних написано кіновар'ю: «Сїя книга ꙗвляе поменикъ цркви бра(ц)кой лѹцкоє в рокѣ: ꙗхїи: писати зачатый: а пре(з) мене многорѣ(ш)наго Іеромонаха Іеремѣю Еавицько(гѣ) зако(н)ника кафедр(л)но(гѣ) Луцкого. С поєлѹшанїѣ тѹть тотъ на чаєъ в рокѣ ꙗхѣз: мешкаючого елово в слово рѣкою моею влаєною за ѡпущенїе грѣхо(в) переписаны(х)». Даний титул є яскравим прикладом шрифтового титулу, як зазначає Г. Юхимець, це досить популярний тип титульних аркушів, притаманний переважно книгам світської тематики [7, с. 100].

Окрім вихідних даних, вказаних на титульному аркуші, в рукопису міститься пізніший запис про те, що його було дописано та оправлено в 1748 р., також у рукопису зустрічаються й метричні, поминальні записи кінця XVIII ст.; оправа пам'ятки не збереглась. На папері кодексу повторюється філігрань єдиноріг,

Титульний аркуш. Ф. 30, № 50. Пом'яник Луцької братської церкви. 1677 р.

напр., на арк. 42, яка схожа до малюнка в довіднику Е. Лауцявічюс під № 3747 із датуванням 1675 р. Більш пізній водяний знак *Pro patria*, напр., на арк. 110, подібний до малюнка в альбомі філіграней Е. Лауцявічюс під № 2923 (1765 р.). Дана філігрань повторюється, переважно, на останніх аркушах, тож можна припустити, що аркуші були додано до кодексу значно пізніше, адже останній поминальний запис здійснено в 1788 р.

Завдяки філігранологічному аналізу нами підтверджено вихідні дані, вказані на титульному аркуші рукопису. За нашими спостереженнями встановлено, що даний кодекс є списком 1677 р., який розпочато ієромонахом Ієремією Савицьким і завершено значно пізніше іншою особою, про що свідчать різні почерки в кодексі та більш пізні записи XVIII ст.

Зауважимо, що при дослідженні рукописних пом'яників XVII ст. із фондів ІР НБУВ встановлено, що більшість із них збереглася до сьогодні в неналежному стані і потребує реставрації, оздоблення майже відсутнє, можливо, це зумовлене їхнім частим використанням під час молитов чи поминальних богослужінь. Нами встановлено лише вісім українських рукописних пом'яників XVII ст., з них лише декілька мають елементи оздоблення: як рослинна заставка та кіноварний ініціал на першому аркуші Пом'яника 60-х років XVII ст. (ф. I, № 7512) та шрифтовий титульний аркуш із кольоровою рослинною віньеткою в Пом'янику Києво-Михайлівського монастиря 1667 р. (ф. 307, № 538).

№ 60. Збірник слів і повчань. 1655 р. 2°, 255 арк. Стан збереженості рукопису є незадовільним, деякі аркуші випадають із книжного блока, папір має сліди замокання, подекуди є втрати тексту.

У досліджуваному збірнику нами встановлено іконостасний титульний аркуш, побудований у вигляді арки з гарно оздобленими пілястрами та фронтоном. На тлі широких пілястрів зображено в повний зріст Василя Великого, Іоанна Златоуста, Григорія Богослова, прп. Феодора Студита, прп. Єфрема Сирина та погруддя прп. Анастасія, прп. Феодосія, свт. Феофіла, архієпископа Александрійського, прп. Антіоха. Кожен образ узято в подвійну рамку та оздоблено рослинним орнаментом. Усю композицію увінчує Матір Божа та постаті прп. Антонія та Феодосія. Текст із вихідними даними – «Книга прп(д)бнаго, и б̄гоноснаго ѿца н̄шего Феодора Іг̄мена обители ст̄удійскїа. Написаса въ с̄, в̄(л̄): Лаврѣ Печерскої Кїев(с̄): в лѣ(т̄): ꙗх̄нѣ. м(с̄)ца, се(п̄): к̄ф» – написано темно-коричневим чорнилом та кіновар'ю. Початкові літери в тексті виділено кіновар'ю.

Подібний титульний аркуш із пілястрами, розірваним фронтоном та погруддями святих спостерігаємо в Ірмологіоні нотованому 1691 р., який зберігається в Бібліотеці Російської академії наук. Рукопис має цікаву історію написання та побутування. Як стверджує Я. Запаско, пам'ятка походить із Галичини, у вихідних даних на титулі вказано, що рукопис написано 1691 р. Константином Білинським, за сприяння братства Канчужького [14, с. 438].

Зауважимо, що від другої половини XVII ст. можна простежити певну схожість в оздобленні титульних аркушів рукописних книг XVII ст. українського походження. На таку тенденцію також вказує Я. Запаско. За спостереженнями

Титульний аркуш. Ф. 30, № 60. Збірник слів і повчань. 1655 р.

дослідника, саме з другої половини XVII ст. – у XVIII ст. набула розвитку орнаментика в стилі бароко, архітектурні арки титульних аркушів переважно прикрашені рослинними візерунками, квітами тощо [14, с. 108].

Серед рукописних колекцій та зібрань ІР НБУВ нараховується значна частина рукописних збірників, серед яких чільне місце посідає ораторська проза, зокрема збірники слів та проповідей. Більшість із них датована нами в межах років, і лише декілька мають точну дату написання, як, наприклад, «Збірник слів та повчань» 1610 р. (ф. 306, № 216) та «Збірник слів та апокрифів» 1607 р. (ф. 301, № 901 Л). Проте титульний аркуш із вихідними даними має лише досліджуваний нами збірник. До збірника увійшли «Слова та повчання від неділі Митаря і Фарисея до неділі всіх святих», а саме: твори прп. Феодора Студита, прп. Феодосія, св. Василя, прп. Антіоха, св. Іоанна Златоуста, св. Іларіона та св. Афанасія Александрійського. Лише повчальні слова Феодора Студита на арк. 2 відкриваються гарною сюжетною заставкою та кіноварним ініціалом, наступні розділи збірника виділено лише кіноварними заголовками та ініціалами з рослинними елементами. Папір рукопису з філігранню лілія, напр., на арк. 109, за своєю конфігурацією подібний до малюнка в каталозі Діанової (1980) під № 915 (1668 р.), а також філігрань ворота, напр., на арк. 139, схожа на малюнок в альбомі філіграней Ностиц під № 307 (1651 р.). Здійснений нами філігранологічний аналіз рукопису підтвердив дату написання, вказану у вихідних даних титульного аркуша.

Цікавою є історія побутування рукопису, яку можна прослідкувати за крайніми записами. Так, на арк. 2–6 є власницький запис скорописом, в якому вказано, що рукописний збірник це власність Києво-Печерського монастиря і в 1670 р. його було позичено ігумену Ніжинського монастиря. Із наступного, також власницького, запису на арк. 7–8 стає зрозуміло, що збірник свого часу належав Софронієво-Молченському монастирю (суч. назва – Різдва Богородиці Софронієво-Молченський чоловічий монастир УПЦ). Монастир було засновано в 1630 р. Він існує й до сьогодні [15, с. 726]. Тож філігранологічний аналіз, крайні записи на папері рукопису та вивчення отриманих даних дійсно підтверджують вихідні дані, вказані на титульному аркуші, а саме дату написання пам'ятки.

№ 89. Хронограф, друга українська редакція. 1699 р. 2^о, 401 арк. Хронограф є яскравим прикладом української рукописної світської тематики XVII ст. Кодекс написано скорописом XVII ст., староукраїнською мовою. В оздобленні кодексу використано темно-коричневе чорнило та кіновар. Окрасою пам'ятки є титульний аркуш, побудований у вигляді арки з широкими пілястрами та фронтоном із криптограмою «ІС» «ХС» (скорочене ім'я Ісуса Христа) та «ЦРЬ» «СЛВЫ» (Цар Слави, що означає набуття Ісусом Христом земної слави ціною власного життя). Текст із вихідними даними «Лѣтописецъ си есть кройника зъ розныхъ авторовъ и гисторииковъ многихъ диалекто(м) рѣскимъ есть написана Стѣ Троѣцкомъ Илин(с)комъ Чернѣговско(м) Ёромонахомъ Левнтиемъ Боболинскимъ закон(н)ико(м) мона(с)тира выдѣбницкого кїевского рокѣ ѿ Рождества Хрѣстоваго ꙗхчѣ мсѣа апрыля дня кѣ» написано темно-коричневим чорнилом, початкові літери

Титульний аркуш. Ф. 30, № 89. Хронограф, друга українська редакція. 1699 р.

виділено кіновар'ю. Усю композицію виконано на світло-коричневому фоні з подвійною рослинною віньєткою зі штриховими елементами.

Палеографічний аналіз тексту та датування були зроблені Л. Гнатенко. Для підтвердження датування дослідницею вказується водяний знак ріг поштовий по типу Хівуд №2719 (1687–1690 pp.) [16, с. 63–64]. За нашими спостереженнями, даний водяний знак, напр., на арк. 282 та 396, більш схожий до рисунка в альбомі І. Каманіна під № 840 (1693, 1695 pp.). Варто зазначити, що на папері рукопису є значно більше філіграней, і нам вдалося встановити деякі з них, зокрема: ще один тип філіграні ріг поштовий, напр., на арк. 218, подібний до рисунка в альбомі Е. Лауцявічюс під № 2954 (1698 р., 1700 р.). Водяний знак герб Базель, напр., на титульному аркуші чи на арк. 7, схожий до малюнка в альбомі філіграней Е. Лауцявічюс під № 1229 і датується 1690 р. Ще один герб – герб могила, напр., на арк. 62 та 218, за своєю конфігурацією подібний до рисунка в альбомі Е. Лауцявічюс під № 1065 і датується 1697 р. Доволі погано, але проглядається водяний знак, напр., на арк. 31 та 39, який у довіднику Т. Діанової (1980) значиться як різне і схожий на рисунок під № 266 із датуванням 1685 р., 1686 р. Тож здійснений нами філігранологічний аналіз дійсно підтверджує дату написання списку рукопису.

Важливим залишається питання уточнення та зіставлення вихідних даних, вказаних на титулі, адже зазначена інформація не завжди може співпадати, позаяк переписувач міг доєднати титульний аркуш значно пізніше, під час реставрації чи переоправлення кодексу, або ж навіть перенести вихідні дані з протографа. Така практика була доволі частою в XVII ст., про що свідчать наші попередні дослідження [17], [18]. Зокрема, досліджуючи рукописні книги XVII ст. із колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, завдяки філігранологічному та кодикологічному аналізам було встановлено, що рукописний Ірмологіон нотований 1640–1803 pp. (ф. 301, № 86Л) був складений у грудні 1803 р. ієреєм Миколаєм Миколайовичем, настоятелем Свято-Димитріївської церкви с. Несторовки (запис на арк. 2). Ним було зроблено титульний аркуш та написано перші 50 аркушів, що відновлювали неповний текст Ірмологіона. А в іншому випадку, в рукописному списку «Вінець віри» (ф. 301, № 849Л), навпаки, – переписувач просто переніс вихідні дані з рукописного протографа.

Висновки. Визначено групу рукописних книг XVII ст. українського походження, які мають вихідні дані, зазначені на титульному аркуші. Проведений філігранологічний аналіз паперу дозволив уточнити час написання кодексів. Завдяки атрибуції, кодикологічному аналізу та порівнянню титульних аркушів кодексів XVII ст. українського походження, ми звернули увагу на ряд рукописних книг, які мають іконостасні титули («Збірник слів» 1655 р. та «Ірмологіон нотований» 1691 р.), архітектурний титульний аркуш (Хронограф 1699 р.) та шрифтовий титул (Пом'яник 1618 р. та Пом'яник 60-х років XVII ст.). Варто зауважити, що запропонований нами типологічний поділ титульних аркушів є доволі умовним, адже інколи важко встановити чітку межу між художнім оздобленням. Отже, вивчення титульних аркушів рукописних книг XVII ст. є актуальним на сьогодні, а запропонована проблематика матиме продовження в подальших студіях.

Список використаних джерел

1. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис, 1991. 272 с.
2. Тимошик М. С. Історія видавничої справи: підручник. Київ : Наша культура і наука, 2007. 495 с.
3. Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII століть. Київ: Наукова думка, 1978. 327 с.
4. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. Львів, 1971. 310 с.
5. Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII ст. : Еволюція образної системи. Київ : Наукова думка, 1982. 331 с.
6. Макаренко М. Орнаментация української книги XVI–XVIII ст. Київ, 1926. 76 с.
7. Юхимець Г. М., Цинковська І. І. Титули українських кириличних видань XVII ст. : типологія і художні особливості // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2013. Вип. 17. С. 96–151.
8. Добрянська Т. А. Дослідження титульних аркушів рукописних книг XVII ст. (за фондами Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського) // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху. Матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовтня 2019 р.) в 2 т. Т. 1 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. та інформ. центрів академій наук – членів МААН. Київ, 2019. С. 156–161.
9. Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знаки на папері українських документів XVI–XVII вв. (1596–1651). Київ, 1923. 144 с.
10. Дианова Т. В. Водяные знаки рукописей России XVII в. : по материалам Отдела рукописей ГИМ / сост Т. В. Дианова, Л. М. Костюхина. Москва : ГИМ, 1980. 172 с.
11. Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII веках : атлас. Вильнюс, 1967. 577 с.
12. Labarre E. J. (1956) The Nostitz papers : notes on watermarks found in the German imperial archives of the 17th & 18th centuries, and essays showing the evolution of a number of watermarks. Holland : Hilversum, 1956. 122 с.
13. Heawood E. Watermarks mainly, of the 17th and 18th centuries. Holland : The Paper publication. Society, 1950. 533 р.
14. Запаско Я. П. Українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 480 с.
15. Черняков І.Т., Вортман Д.Я. Софроніївський монастир, Софронієво-Молченська Печерська пустинь Різдва Пресвятої Богородиці. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил. С. 944 с.
16. Гнатенко Л. А. Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України : каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст. Київ, 1995. 113 с.
17. Добрянська Т. А. Проблема датування українських кириличних кодексів XVII ст. із колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії в каталозі О. Лебедева // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2013. Вип. 17. С. 380–389.

18. Добрянська Т. А. Списки книги Симеона Полоцького «Венец Веры» 1670 г. в Институте рукописи НБУВ // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі. Мінск, 2014. Вып. 17. С. 83–93.

References

1. Ohiienko, I. (1991). *Ukrainska kultura: korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu* [Ukrainian culture: a short history of the cultural life of the Ukrainian people]. Kyiv: Abrys. [In Ukrainian].
2. Tymoshyk, M. S. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy: pidruchnyk* [History of publishing: a textbook]. Kyiv: Nasha kultura i nauka. [In Ukrainian].
3. Zholtovskiy, P. M. (1978). *Ukrainskyi zhyvopys XVII–XVIII stolit* [Ukrainian painting art of the 17th and 18th cc.]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
4. Zapasko, Y. P. (1971). *Mystetstvo knyhy na Ukraini v XVII–XVIII st.* [Books art in Ukraine in the 17th–18th cc.]. Lviv. [In Ukrainian].
5. Stepovyk, D. V. (1982). *Ukrainska hrafika XVII–XVIII st.: Evoliutsiia obraznoi systemy* [Ukrainian graphics of the 16th–18th cc. : the evolution of the figurative system]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
6. Makarenko, M. (1926). *Ornamentatsiia ukrainskoi knyhy XVI–XVIII st.* [Ornamentation of the Ukrainian book of the 16th–18th cc.]. Kyiv. [In Ukrainian].
7. Yukhymets, H. M., Tsynkovska, I. I. (2013). Tytuly ukrayinskykh kyrylychnykh vydan XVII st.: typolohiia i khudozhni osoblyvosti [Titles of Ukrainian Cyrillic editions of the 17th c.: typology and art features]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Is. 17, pp. 96–151. Kyiv. [In Ukrainian].
8. Dobrianska, T. A. (2019). Doslidzhennia tytulnykh arkushiv rukopysnykh knyh XVIII st. (za fondamy Instytutu rukopysu Natsionalnoi Biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho) [Research of the cover sheets of manuscript books of the 18th c. (in the fonds of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine)]. In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu* [Library. Science. Communication: Current trends in the digital age]. Vol. 1, pp. 156–161. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Kamanin, I., Vitvitska, O. (1923). *Vodiani znaky na paperi ukrainskykh dokumentiv XVI–XVII vv. (1596–1651)* [Watermarks on the Ukrainians papers of the 16th–17th cc. (1596–1651)]. Kyiv. [In Ukrainian].
10. *Vodiane znaki rukopisei Rossii XVII v.: po materialam Otdela rukopisei GIM* [Watermarks of the manuscripts of Russia of the 17th c.: a case study of Manuscript Department of State Historical Museum]. (1980). Dianova, T. V., Kostiukhina, L. M. (Comps.). Moscow. [In Russian].
11. Lautciavichius, E. (1967). *Bumaga v Litve v XV–XVIII vekakh: atlas* [Paper in Lithuania of the 15th–18th cc.: atlas]. Vilnius. [In Lithuanian].
12. Labarre E. J. (1956). *The Nostitz papers : notes on watermarks found in the German imperial archives of the 17th&18th centuries, and essays showing the evolution of a number of watermarks.* Holland : Hilversum.
13. Heawood, E. (1950) *Watermarks mainly, of the 17th and 18th centuries*, Vol. 1. Holland : Hilversum.

14. Zapasko, Y. P. (1995). *Ukrayinska rukopysna knyha* [Ukrainian manuscript book]. Lviv: Svit [In Ukrainian].

15. Chernyakov, I.T., Vortman, D.Y. (2012). Sofroniivskyi monastyr, Sofroniievo-Molchenska Pecherska pustyn Rizdva Presviatoi Bohorodytsi [St. Sophronius Monastery, Sophronium-Molchen hermitage of the Nativity of the Blessed Virgin Mary]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopaedia of Ukrainian History]. Vol. 9, p. 726. Kyiv: Naukova dumka [In Ukrainian].

16. Hnatenko, L. A. (1995). *Prosvityteli Kyrylo i Mefodii u pysemnykh dzherelakh Instytutu rukopysu TSNB NAN Ukrainy: katalog rukopysiv druhoi polovyny XV – pershoi chverti XX st.* [Enlighteners Cyril and Methodius in the written sources of the Institute of Manuscript of the Central Library of the National Academy of Sciences of Ukraine: catalogue of manuscripts of the second half of the 15th – the first quarter of the 20th cc.]. Kyiv. [In Ukrainian].

17. Dobryanska, T. A. (2013). Problema datuvannia ukrainskykh kyrylychnykh kodeksiv XVII st. iz koleksii Tserkovno-arkheolohichnoho muzeiu pry Kyivskii dukhovnii akademii v katalogi O. Lebedieva [The problem of dating of Ukrainian cyrillic codex of the 17th c. from the collection of the Church-Archeological Museum at the Kiev Theological Academy in the catalogue of O. Lebedev]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Is. 17, pp. 380–389. Kyiv. [In Ukrainian].

18. Dobryanska, T. A. (2014). Spiski knihi Simieona Polockoho «Vieniec Viery» 1670 h. v Institutie rukopisi NBUV [Versions of the Simeon of Polotsk book «Crown of Faith», 1670, in the Institute of Manuscripts of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. In *Zdabytki: dakumental'niya pomniki na Bielarusi* [Findings: Documentary Monuments in Belarus]. Is. 17, pp. 83–93. Minsk. [In Russian].

Tetiana Andriivna Dobrianska

Candidate of Historical Sciences

Researcher of the Department of Codicology and Codicography

Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0002-7162-430X

e-mail: Dobrianska_T@ukr.net

Title pages of codices of the 17th century from the collection of manuscripts at the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: source study aspect

The aim of the research is to determine the time frame of creation of Ukrainian written sources of the 17th century using the modern scientific approach. The regarded manuscript books were taken from the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Another aim was to determine the specific peculiarities of the Ukrainian of the 17th century handwritten books with the output data for further detailed codicological description and attribution. **The methodology** of the research is based on source study analysis, which presupposes the study of output data of the 17th century manuscript books. For separation of codices of Ukrainian provenance we employed the method of attribution of manuscript artifacts, which allowed to perform the

determination of manuscripts of Ukrainian provenance by title, place of creation, which are pointed on the titular pages. The use of filigranological research contributed to more precise dating of the manuscripts. **The scientific novelty** of the research lies both in the formulation of the issue as well as the solution of the research tasks. The subject matter of the research has not been the object of specialised complex research yet. Comprehensive study of Ukrainian 17th century manuscript book allowed to define the fundamental picture of the cultural and historical development as well as the ubiquity of the codices from the chosen collection. **Conclusions.** 17th century manuscript books presented for the research comprise an important source study material for specialists. Thanks to attribution, codicological analysis and comparison of title pages of the manuscript books of the 17th centuries of Ukrainian provenance, we paid attention to a considerable collection of codices from the collection of manuscript books from the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. The research defined the codices, which feature iconoclastic, architectural and font title pages. Research of title pages of the 17th century manuscript books remains relevant nowadays while the offered subject matter has perspectives for further researches.

Key words: 17th century manuscript books, title page, filigranological analysis, dating.

Татьяна Андреевна Добрянская,
кандидат исторических наук
научный сотрудник отдела кодикологии и кодикографии
Института рукописи Национальной библиотеки Украины
ORCID: 0000-0002-7162-430X
e-mail: Dobrianska_T@ukr.net

Титульные листы кодексов XVII ст. из коллекции рукописных книг Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: источниковедческий аспект

Цель работы – определение, с использованием современного научного инструментария, времени создания украинских письменных источников XVII в. из коллекции рукописных книг Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Определение специфических особенностей украинской рукописной книги XVII в. с выходными данными для дальнейшего детального кодикологического описания и атрибуции. **Методология исследования** основана на источниковедческом анализе, который предусматривает изучение выходных данных рукописных книг XVII в. Для выделения кодексов украинского происхождения применена методика атрибуции рукописных памятников, что позволило осуществить определение рукописей украинского происхождения по названию, месту создания, которые указаны на титульных листах. Использование метода филигранологического исследования способствовало уточнению датировки рукописей. **Научная новизна работы** заключается как в постановке вопроса, так и в решении задач исследования, проблематика которого до сих пор не стала предметом специального комплексного исследования. Всестороннее изучение украинской рукописной книги

XVII в. позволило определить фундаментальную картину культурно-исторического развития и бытования кодексов избранной коллекции. **Выводы.** Предложенные для исследования рукописные книги XVII в. составляют важный источниковедческий материал для специалистов. Благодаря атрибуции, кодикологическому анализу и сравнению титульных листов рукописных книг XVII в. украинского происхождения, мы обратили внимание на ряд кодексов из коллекции рукописных книг Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Определены кодексы, которые имеют иконостасный, архитектурный и шрифтовой титульные листы. Исследование титульных листов рукописных книг XVII в. является актуальным на сегодня, а предложенная проблематика имеет перспективы для дальнейших исследований.

Ключевые слова: рукописная книга XVII в., титульный лист, филигранологический анализ, датировка.

*Стаття підготовлена 6 червня 2019 року;
подана до друку 13 червня 2019 року.*